

Η “χαρτογραφική συγκρότηση” της Ελλάδας μεταξύ δύο Καταστροφών, 1897-1922¹

Ευάγγελος Λιβιεράτος

*Τμήμα Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών
Πολυτεχνική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Περίληψη: Ένα από τα σημαντικά ελείμματα στη συγκρότηση της δημόσιας διοικητικής, οικονομικής και μορφωτικής ζωής του ελληνικού κράτους, από την ίδρυσή του, ήταν η απουσία των συστημάτων χαρτογράφησης και κτηματολογίου. Τα πολύ συγκεκριμένα πρώιμα σχέδια του Καποδίστρια (1827) και εκείνα του Κωλέττη (1834), για την εισαγωγή θεσμών και διαδικασιών χαρτογράφησης και κτηματολογίου, απέτυχαν παταγωδώς. Μέχρι την τρίτη μεγάλη προσπάθεια του Τρικούπη (1889), δεν διέθετε ακόμα σύστημα χαρτογράφησης και κτηματογράφησης, αυτονόητους θεσμούς για την ανάπτυξή της. Αλλά και πάλι τότε η χώρα δεν κατορθώνει να αποκτήσει την απαραίτητη χαρτογραφική υποδομή και οδηγείται στον ολέθριο πόλεμο του 1897, με στράτευμα χωρίς χάρτες στο πεδίο! Η 25ετία που ακολούθησε, μεταξύ των δύο εθνικών Καταστροφών του 1897 και του 1922, βρήκε τη χώρα να συγκροτεί υποδειγματικά τη χαρτογραφική της υποδομή, έστω και εντός της στρατιωτικής της οργάνωσης, με την ιστορική Χαρτογραφική Υπηρεσία στην οποία διέπρεψαν λαμπροί αξιωματικοί, που καταγράφηκαν αργότερα στην στρατιωτική και πολιτική ιστορία της χώρας. Η κορύφωση της χαρτογραφικής συγκρότησης της Ελλάδας, την 25ετία αυτή, βρίσκεται στο μέσον της, όταν το 1912 και τα επόμενά χρόνια βρήκαν τη χώρα εξοπλισμένη με άριστους χάρτες και αποτελεσματικές διεθνείς συνεργασίες που συνέβαλαν στις στρατιωτικές επιτυχίες της περιόδου. Η κριτική εξιστόρηση των γεγονότων, γύρω από τη στρατιωτική αντιμετώπιση του διαχρονικού ελείμματος χαρτογράφησης, την κρίσιμη 25ετία του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού και η απαραίτητη αναδρομή σε σχετικά προηγούμενα γεγονότα, οδηγεί σε προφανή συμπεράσματα, σχετικά με τα μεγάλα διαχρονικά ελείμματα στην τεκμηρίωση και διαχείριση του γεωγραφικού χώρου της Ελλάδας που, μαζί με τις συνέπειές τους, είναι εμφανή μέχρι σήμερα.

¹ Το κείμενο βασίζεται στον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε ο συγγραφέας στην αίθουσα τελετών του ΑΠΘ στις 26 Οκτωβρίου 2014, με τίτλο “1912: Η κορύφωση της 25ετούς ‘χαρτογραφική συγκρότησης’ της Ελλάδας. Σημειώματα, συμπραζόμενα και αντανακλάσεις”. Για περισσότερα, σχετικά με το θέμα, βλ. Ε. Λιβιεράτος, 2009, *Χαρτογραφικές Περιπέτειες της Ελλάδας, 1821-1919*. Αθήνα: ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ, με τη σχετική λεπτομερή βιβλιογραφία εκεί. Επίσης βλ., Ε. Λιβιεράτος, 2011, *Η Ελληνική χαρτογραφική πορεία προς τη Μακεδονία, 1871-1912*, Θεσσαλονίκη: ΦΑΑΘ, Ε. Λιβιεράτος, 2015, “Χαρτογραφία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα”, στον συλλογικό τόμο του Τμήματος Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του ΑΠΘ προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Μύρωνα Μυρίδη και τη σχετική ιστοσελίδα “Mapping Greece in 19th century” στον ακαδημαϊκό ιστοχώρο του συγγραφέα http://cartography.web.auth.gr/Livieratos/fil/Mapping_GR_19th.html (ανάκτηση 16/12/2014).

Το “... έργον παράβολον και εις αποτυχίαν καταδεδικασμένον”

“Η έκδοσις χάρτου εν Ελλάδι, όπου, ως γνωστόν, πάντα είναι ελλιπή και δυσέφικτα, δικαίως φαίνεται έργον παράβολον και εις αποτυχίαν καταδεδικασμένον. Η ανεπάρκεια των επιστημονικών ημών γνώσεων και η ευτέλεια των μέσων, εulόγως εμβάλλουσιν εις αμηχανίαν και εις δισταγμούς πάντα έχοντα αίσθησιν των δυσχερειών και συνείδησιν...”

Γιατί άραγε λέει αυτά τα πικρά λόγια, το 1879, ο πατριώτης Μιχαήλ Χρυσοχού από τη Ζίτσα, ιστοριοδίφης και αξιοσημείωτος αυτοδίδακτος χαρτογράφος ο ίδιος, ένα μόλις χρόνο μετά την κρίσιμη Σύνοδο του Βερολίνου όπου, με την πίεση του Παπαρρηγόπουλου και του “Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων”, ο πολύς Heinrich Kierpert, ο θεσμικός ακαδημαϊκός χαρτογράφος των Κεντροευρωπαϊκών Δυνάμεων, αλλάζει τη χαρτογραφική αναφορά των δυσμενών για εμάς πρώτων εθνογραφικών του χαρτών, τώρα υπέρ των ελληνικών θέσεων;

Αλλά και μισό αιώνα μετά τον Καποδίστρια και τα ιδιοφυή του χαρτογραφικά σχέδια, που θέτει ως προαπαιτούμενη βάση της συγκρότησης του νεογέννητου Ελληνικού κράτους, διατυπωμένα με ακρίβεια πρίν ακόμη φτάσει στο Ναύπλιο;

Τα πικρά λόγια του λίγο γνωστού στους πολλούς Ηπειρώτη, που περπάτησε την Ήπειρο και τη Θεσσαλία για να σχεδιάσει τον όμορφο χάρτη του, του 1878, και άλλους αργότερα, εκφράζουν με μοναδικό τρόπο την μέχρι τότε αποτυχία του ελληνικού κράτους να οργανώσει, μετά από μισό αιώνα ζωής, τη διοικητική, οικονομική και κοινωνική του υποδομή και τελικά τη νομιμοποίησή του, με βάση τις χαρτογραφήσεις και το Κτηματολόγιο, τα προαπαιτούμενα δηλαδή έργα εποπτείας και διαχείρισης του χώρου, που τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν συστηματικά φροντίσει ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, για να μην πούμε πρωτότερα.

Τον Νοέμβριο του 1827, από την Ανκόνα, που περιμένει το αγγλικό καράβι για το Ναύπλιο, ο Καποδίστριας ζητάει από τους Γάλλους να του προμηθεύσουν χάρτες, τα θεμελιώδη προαπαιτούμενα, κατά τις ευρωπαϊκές εμπειρίες του, για να οργανώσει τη διοίκηση, τις υποδομές και τη στατιστική του νέου κράτους (όπως ο ίδιος γράφει). Ενώ θα ικανοποιηθεί γρήγορα το αίτημά του, εξίσου γρήγορα ακυρώνεται η υπεσχημένη γαλλική χαρτογραφική βοήθεια. Ο εντεταλμένος, γι’ αυτό, χαρτογράφος Peytier αποσύρεται από την αποστολή του, “παρά τω Κυβερνήτη”, υπέρ των αναγκών της Εκστρατείας των Γάλλων στο Μοριά και της γνωστής “Επιστημονικής Αποστολής” τους εκεί. Έτσι θα προκύψει, εν Παρισίους, ο πρώτος επιστημονικός χάρτης του ελλαδικού χώρου, του Μοριά πρώτα, το 1832 και της Ρούμελης 20 χρόνια μετά, το 1852, καθόλου όμως προς όφελος ή προς χάριν του ελληνικού κράτους και των αναγκών του.

Η ατυχίες θα συνεχιστούν, λίγα χρόνια μετά τον Καποδίστρια, με την ακύρωση της εισαγωγής στη χώρα, το 1834, του θεμελιώδους θεσμού υποστήριξης της κρατικής συγκρότησης, των χαρτογραφήσεων και κτηματογραφήσεων δηλαδή. Θα συμβεί όταν ο Armansperg θα διαλύσει, θορυβημένος, τα πρωτοποριακά σχέδια ενός άλ-

λου Ηπειρώτη, πολύ γνωστού αυτή τη φορά, του Ιωάννη Κωλέττη. Με την ενθάρρυνση του Maurer, ο Κωλέττης θα ιδρύσει το “Γραφείο της Δημόσιας Οικονομίας”, μια πραγματικά αναπτυξιακή χαρτογραφική και κτηματολογική κρατική υπηρεσία, που θα εισήγαγε τους θεσμούς της γεωγραφικής αποτύπωσης και απεικόνισης της χώρας, του εδάφους, του υπεδάφους της και των διοικητικά, οικονομικά και πολιτιστικά αξιοποιήσιμων αγαθών τους σ’ αυτά. Και ο λόγος της ακύρωσης; Η κατηγορία για “Σαινσιμονισμό”!

Έτσι, συνεχίζονται, και στο νέο κράτος, τα από αιώνες οθωμανικά καθιερωμένα στα περί της τεκμηρίωσης και διαχείρισης των εθνικών, τώρα, γαιών και ο μακράϊωνος εθισμός στις οθωμανικές παραδόσεις περί έγγειας ιδιοκτησίας.

Στις αντιδράσεις για την εισαγωγή του από αιώνες χαρτογραφικού και κτηματολογικού ευρωπαϊκού κεκτημένου, έχουμε τώρα και το φάντασμα του “Σαινσιμονισμού”! Ο Armansperg θα κερδίζει σε δημοφιλία (εφόσον ακυρώνει τις προσπάθειες για την εισαγωγή των χαρτογραφήσεων και κτηματολογίου), ο Maurer θα σταλλεί πίσω, στην πανεπιστημιακή του έδρα στο Μόναχο, και ο Κωλέττης πρέσβης στο Παρίσι, όπου θα συνεχίσει και απο εκεί να νοιάζεται για την χαρτογραφική παιδεία της Ελλάδας, “για να σταλούν χάρτες στα σχολεία”. Εις μάτην!

Πώς λοιπόν ο Χρυσόχοου να μην λέει, μισόν αιώνα μετά, ότι “... η έκδοσις χάρτου εν Ελλάδι ... δικαίως φαίνεται έργον παράβολον και εις αποτυχίαν καταδεδικασμένον...” εφόσον το κράτος δεν μπόρεσε ακόμη να χαρτογραφηθεί και κτηματογραφηθεί, παραμένοντας, στον πυρήνα του, “κράτος αγεωγράφητο”;

Μια πικρία πείρας, προφητική, για την αδυναμία του νέου κράτους να αποκτήσει, μισό αιώνα μετά την ίδρυσή του, ένα σύστημα εθνικής χαρτογράφησης και κτηματολογίου, ενός κράτους φιλόδοξου στα όνειρά του, αλλά με δυσκολίες στην κατανόηση και διαχείριση της πραγματικότητας. Μια πικρία, ίσως ασύμβατη στο περιβάλλον επιρροής του Παπαρρηγόπουλου, όπου κινείται και χαρτογραφεί ο Ζιτσαίος, ενώ μάλλον θα έπρεπε να εμφορείται από αισιοδοξία για το χαρτογραφικό μέλλον της χώρας, χάρις στα σχετικά επιτεύγματα του σπουδαίου ιστορικού, στο πολύ συγκεκριμένο εθνικό κλίμα της δεκαετίας του 1870. Τότε που εντείνεται η επιρροή του Παπαρρηγόπουλου, από τους ελάχιστους της εποχής του, να αντιλαμβάνονται τη σημασία των χαρτών, για την οργάνωση και τη μόρφωση μιας χώρας, αποτέλεσμα μάλλον και της στενής προηγούμενης σχέσης του με τον Κωλέττη, ο οποίος άλλωστε σε νοητό χάρτη αναφέρεται στην περίφημη πρωθυπουργική ομιλία του στη Βουλή, το 1844, όταν λέει: “... διά την γεωγραφικήν αυτής θέσιν η Ελλάς είναι το κέντρο της Ευρώπης. Ισταμένη και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν προώριστα να φωτίση δια της αναγεννήσεως αυτής την Ανατολήν ως δια της πώσεως αυτής εφώτισε την Δύσιν...” και νομίζω ότι μάλλον έχει στο νου του, για την περιγραφή που κάνει, τον εμβληματικό χάρτη σε βιβλίο του Άνθιμου Γαζή, του 1800: τον χάρτη με την Ελλάδα στο μέσον, να τον κρατάει η Αθηνά της γνώσης, από τα δυτικά και ο Ερμής της επιχειρηματικότητας, από τα ανατολικά. Οι δυο πυλώνες της ανήσυχης Διασποράς του τότε Ελληνισμού.

Η Θεσσαλική χαρτογραφική διεπαφή

Τα πικρά λόγια του Χρυσοχόου, ενός πατριώτη της πρώιμης φάσης της Μεγάλης Ιδέας, θα ισχύουν για τα χαρτογραφικά και κτηματολογικά της χώρας, δυστυχώς, και όλη τη μετά το Βερολίνο του 1878 εποχή.² Και αυτό, παρά τη ρύθμιση του Θεσσαλικού το 1881, και τις προσπάθειες των σχετικών χαρτογραφικών συνακολούθων, όπως είναι η χαρτογράφηση των νέων συνόρων, τα δευτερογενή χαρτογραφικά έργα, αυστριακής καταγωγής και προέλευσης, του Ιφικράτη Κοκκίδη το 1883-1884, σε μια αδύναμη προσπάθεια χαρτογραφικής ομογενοποίησης της χώρας, με τις παλαιότερες Γαλλικές χαρτογραφήσεις στα Νότια, μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας.

Θα εξακολουθούν να ισχύουν, όσα λέει ο Χρυσοχόου και μετά την Τρικουπική μεταρρύθμιση του 1889, όταν με εμπνευστή και πρωτεργάτη τον εκ Τεργέστης Κεφαλήνα Κωνσταντίνο Καρούσο ανατέθηκε σε Αυστριακή στρατιωτική αποστολή, υπό τον Heinrich Hartl, η χαρτογράφηση και κτηματογράφηση της χώρας, αλλά και η ίδρυση μιας κρατικής υπηρεσίας χαρτογράφησης και κτηματολογίου, μισό αιώνα μετά την άτυχη προσπάθεια ευρωπαϊκού εκσυγχρονισμού του Κωλέττη με το “Γραφείο Δημόσιας Οικονομίας”.

Παρά τις προσπάθειες του Καρούσου να παραμείνει πολιτική, η νέα αυτή χαρτογραφική υπηρεσία, παράγωγο της Τρικουπικής εκσυγχρονιστικής πολιτικής, γρήγορα περιήλθε στη φιλόδοξη και μονίμως απαιτητική στρατιωτική επιρροή. Άλλωστε, πρώην αξιωματικοί του Μηχανικού θα παίζουν απόλυτο ρόλο κατά την πολύ σπουδαία για τα δημόσια έργα Τρικουπική περίοδο. Αρκεί να αναφερθεί εδώ, για να υπογραμμιστεί ο ρόλος των στρατιωτικών, ότι όλοι οι διευθυντές της πολιτικής Υπηρεσίας Δημοσίων Έργων του Υπουργείου των Εσωτερικών, από την ίδρυσή της το 1878 και για μια ολόκληρη γενιά, μέχρι το 1912, θα είναι πρώην αξιωματικοί του Μηχανικού!

Όμως, η στρατιωτική διοίκηση της Τρικουπικής περιόδου ήταν αμφιλεγόμενων δυνατοτήτων και οριζόντων, που μαζί με το γνωστό, και διαχρονικό, διχαστικό πολιτικό κλίμα και τη συνεχή επικράτηση των ονείρων επί της πραγματικότητας, θα οδηγήσουν τελικά στην απειλητική καταστροφή του 1897 όταν, ωσάν έμπρακτη δυστυχώς δικαίωση του Χρυσοχόου, ο πόλεμος από την πλευρά της Ελλάδας θα διεξαχθεί άνευ χαρτών, όπως σημειώνει ο διακεκριμένος ιστορικός Gunnar Hering. Η χώρα πήγε σε πόλεμο χωρίς χάρτες στο πεδίο, παρά το ότι υπήρχε ήδη από το 1889 μια χαρτογραφική στρατιωτική υπηρεσία, υπό Αυστριακή διοίκηση, στην οποία θα αναδειχθούν σπουδαίοι Έλληνες αξιωματικοί χαρτογράφοι, που θα δραματίσουν κορυφαίους ρόλους, κατά τη μεγάλη 25ετία, 1897–1922.

Να λοιπόν μια ιστορικά τραγική αντίφαση, επίσης, αλίμονο, διαχρονική: Η χώρα

2 Λιβιεράτος, Ε. 2013, Ευρωπαϊκή Χαρτογραφία και Πολιτική: Η περίπτωση της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.

να διαθέτει τους θεσμούς και τις υπηρεσίες, αλλά όχι τα επιθυμητά και αναγκαία αποτελέσματά τους στην πράξη!

Συμπληρώνονται έτσι το 1897, 70 χρόνια από την άτυχη απόπειρα χαρτογραφικού εξοπλισμού του Καποδίστρια, 60 χρόνια από την ίδρυση του κράτους και την επίσης άτυχη σχετική απόπειρα του Κωλέττη, 20 χρόνια από το Βερολίνο και 10 χρόνια από τις προσπάθειες του Καρούσου, που αποπροσανατολίστηκαν, για να πάει η χώρα σε φιλόδοξο πόλεμο χωρίς χάρτες!

Όμως, φαίνεται να είναι η μοίρα ή η “συνήθεια” αυτής της χώρας, να πρέπει να έλθει η καταστροφή για να συνέλθει, να ανασυγκροτηθεί και να οργανώσει συστηματικά τα οράματά της, εντός της πραγματικότητας. Όπως θα συμβεί το συγκλονιστικό τέταρτο του αιώνα που θα ακολουθήσει το 1897, για να καταλήξει όμως ξανά σε Καταστροφή, αν και τώρα η χαρτογραφική της ικανότητα όχι μόνο θα έχει συγκροτηθεί, αλλά θα φτάσει σε υψηλά επίπεδα στήριξης των κορυφαίων αγώνων της, των Βαλκανικών Πολέμων, αλλά και της προκαταστροφικής φάσης της Μικρασιατικής εκστρατείας.

Η χαρτογραφική ανασυγκρότηση

Τί συνέβη λοιπόν μετά το 1897, την 25ετία μεταξύ των δύο Καταστροφών; Η χώρα συνειδητοποιεί, για πρώτη φορά, 70 χρόνια μετά τον Καποδίστρια, τη σπουδαιότητα της χαρτογραφικής της υποδομής, έστω ακόμα και ως στρατιωτική προτεραιότητα.

Με την εμπειρία των κανόνων που επιβάλλει η πραγματικότητα δεν αυτοσχεδίασε πάνω στις άγνοιες και το φαντασιακό της, αλλά προσέφυγε ευφυώς και χωρίς συμπλέγματα να αντλήσει και μεταφέρει τεχνογνωσία από τα λαμπρά επιτεύγματα άλλων ευρωπαϊκών χωρών, όπως ήταν τότε, για τα χαρτογραφικά, το κορυφαίο “Καισαροβασιλικό Στρατιωτικό Γεωγραφικό Ινστιτούτο” της Βιέννης, ήδη η “αναφορά” στα χαρτογραφικά της Ελλάδας, διακριτικά από το 1878, έμμεσα το 1883-1884 και επίσημα το 1889, ίσως μέσω της ελληνικής εκ Τεργέστης επιρροής στην Αθήνα και Βιέννη.

Η πρόσκληση των Αυστριακών αξιωματικών, που διαπραγματεύτηκε ο Καρούσος, φαίνεται ευκρινώς ότι ήταν μια επιλογή τεχνικής αριστείας. Έλληνες αξιωματικοί της *Χαρτογραφικής Υπηρεσίας* εκπαιδεύονται επιστημονικά και τεχνικά στη Βιέννη, σε όλο το εύρος του έργου των χαρτογραφήσεων. Η *Χαρτογραφική* οργανώνεται, στελεχώνεται και διοικείται, για μια δεκαετία, από το 1897 μέχρι το 1910, από δύο λαμπρούς αξιωματικούς, τον Κωνσταντινουπολίτη Αλέξανδρο Κοντόσταυλο και τον Ζακυνθινό Ευλάμπιο Μεσσαλά. Ο δεύτερος επανέρχεται στη διοίκηση το 1912, μετά από το σύντομο διάλειμμα της διοίκησης του, Βενιζελικού τότε, Κερκυραίου λοχαγού Ξενοφώντα Στρατηγού, το 1910 και 1911. Ο πλέον χαμηλόβαθμος διοικητής της *Χαρτογραφικής* που υπήρξε ποτέ, στεγανοποιεί νομοθετικά και

επισφραγίζει τον απόλυτο πλέον στρατιωτικό έλεγχο στα δημόσια χαρτογραφικά πράγματα της χώρας, αλλά και στον, κάθε άλλο παρά στρατιωτικό, θεσμό του Κτηματολογίου.

Για τα επόμενα σχεδόν 70 χρόνια, η τότε στρατιωτική θεσμική παρέμβαση, και οι επόμενες που την ενισχύουν, θα στερήσουν τη χώρα από την κανονικότητα στην τεκμηρίωση των γαιών και την ανάπτυξή τους, μια κανονικότητα κεκτημένη στην υπόλοιπη Ευρώπη πολύ καιρό πριν.

Δεν είναι τυχαίο ότι στην παρουσίαση της Βενιζελικής Αγροτικής Μεταρρύθμισης, από τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, σε μια από τις πρώτες συνεδρίες της “Βουλής των Λαζάρων”, μετά την επανένωση της χώρας το 1917, για την ικανοποίηση του εκκρεμούς από το 1821 αιτήματος της διανομής των εθνικών γαιών, η καινοφανής για Ευρωπαϊκή χώρα αρμοδιότητα, που δίνεται στους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς για την τοπογράφηση των γαιών, δικαιολογείται από τον Μιχαλακόπουλο ως αναγκαία λόγω της ανυπαρξίας Κτηματολογίου και δημόσιας πολιτικής χαρτογραφήσεων, τα οποία είχε φροντίσει ο λοχαγός Στρατηγός να εντάξει στα στρατιωτικά στεγανά, που θα διατηρηθούν αναλλοίωτα σχεδόν μέχρι τη δεκαετία του 1980.

Αλλά ας επιστρέψουμε στους Κοντόσταυλο και Μεσσαλά. Αυτοί ανασυγκροτούν τη *Χαρτογραφική*, προσδίδοντας τη μεγάλη δυναμική που τη χαρακτηρίζει, από το 1897 μέχρι το 1912 και αργότερα. Εκσυγχρονίζουν τις δομές, τις λειτουργίες της και το τοπογραφικό “πνεύμα πεδίου”, που διακρίνει τους αξιωματικούς της, για να αναδειχθεί σύντομα στην ελίτ του στρατεύματος, με ρίζες βέβαια στον οραματικό πυρετό μιας εποχής, που οδήγησε στο 1897, αλλά και με ιδιαίτερα αξιοσημείωτες επιστημονικές και τεχνολογικές επιδόσεις στο πεδίο, χάρις στη στενή, συστηματική και πολύ αποτελεσματική συνεργασία με τη Βιέννη.

Γι’ αυτό άλλωστε βλέπουμε τους αξιωματικούς της *Χαρτογραφικής*, αυτής της νέας υπηρεσίας του κράτους, να συμμετέχουν παντού, από τα πεδία του Μακεδονικού Αγώνα μέχρι τη θαυμαστή, πρωτοφανή για τα μέχρι τότε ελληνικά μέτρα, κατασκευή και λειτουργία της χαρτογραφικής υποδομής, και της χαρτογραφικής συγκρότησης της Ελλάδας.

Με έναν πρωτόγνωρο εξειδικευμένο επαγγελματικό δυναμισμό, οι “χαρτογράφοι”, όπως λέγονταν τότε οι γεωδαίτες και τοπογράφοι του στρατεύματος, διακρίνονται σε όλα τα πολεμικά και μεταπολεμικά θέατρα των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, αλλά και δοκιμάζονται σε σημαντικούς πολιτικούς ρόλους της ιστορικής τους εποχής, όπως κυρίως εξελίχθηκε από το 1909 μέχρι το 1922. Ονόματα όπως ο Κωνσταντινόπουλος, ο έφιππος συνταγματάρχης επικεφαλής της εισόδου του πρώτου αγήματος στη Θεσσαλονίκη, πριν 102 χρόνια, οι Νίδερ, Χατζανέστης, Μεταξάς, Τσόντος, Παύλος Μελάς, Φωτιάδης, Κατσιμίδης, Κουρουσόπουλος, Μαζαράκης, Μπενάκης, Εδιπίδης, ο Ολυμπιονίκης Σκαρλάτος και πολλοί άλλοι, διακεκριμένοι αξιωματικοί της σημαντικής 25ετίας 1897-1922, υπηρέτησαν στη *Χαρτογραφική*, από βουνό σε βουνό και από πεδιάδα σε πεδιάδα χαρτογραφώντας σπιθαμή

προς σπιθαμή τη χώρα και ιδιαίτερα, μετά το 1912, τα απελευθερωμένα εδάφη της, από τη Μελούνα μέχρι τη Θεσσαλονίκη και παραπέρα.

Η 10ετής δίκουρη του Παναγιώτη Φωτιάδη, από το 1914 μέχρι το 1925, πρωτοφανούς διάρκειας για τα συνήθη του Ελληνικού κράτους, ολοκληρώνει τη “χαρτογραφική συγκρότηση” της Ελλάδας, έστω και στο στρατιωτικό στεγανό. Η χαρτογράφηση της χώρας επεκτείνεται με επιστημονικότητα και τέχνη, οι χάρτες από το 1919 εκτυπώνονται πλέον στην *Χαρτογραφική* και όχι πια στη Βιέννη, ενώ διατηρείται η Αυστριακή τεχνογνωσία, που χάραξε τα χαρτογραφικά της χώρας, με σαφή αντήχηση μέχρι και στο Έπος του 1940.

Ο Φωτιάδης οργάνωσε και εκτέλεσε την υποδειγματική χαρτογραφική προετοιμασία της ελληνικής συμμετοχής στο συμμαχικό Μέτωπο της Θεσσαλονίκης και της Μικρασιατικής Εκστρατείας με χάρτες που εκτυπώνονται στη Σμύρνη και με την καινοτόμο τότε χρήση αεροπλάνων και την προηγμένη λήψη, ανάγνωση και ερμηνεία αεροφωτογραφιών, όπως εκείνη του Ουζούν–Κιουπρού, της 6^{ης} πρωινής, της 4^{ης} Ιουλίου 1920 από ύψος 1200 μέτρων, των δύο αεροπόρων του γαλλικού διπλάνου SPAD, του έφηβου λοχία Χριστόφορου Σταυρόπουλου και του ανθυπολοχαγού Γεωργίου Ξηρού, *ληφθείσα προς τιμήν της Κατίνας μου*, όπως χαράζει στη φωτογραφική πλάκα ο ένας από τους δύο – μάλλον ο δεύτερος, ως μεγαλύτερος!

Όλους αυτούς, τους επώνυμους και τους ανώνυμους, τους σπουδαίους και τους ταπεινούς, που συνέβαλλαν στη “χαρτογραφική συγκρότηση” της Ελλάδας τη σημαντική 25ετία μεταξύ δύο εθνικών Καταστροφών, ανακαλούμε στη μνήμη μας και τιμούμε με συγκίνηση και σεβασμό.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Λιβιεράτος, Ε. 2009, *Χαρτογραφικές Περιπέτειες της Ελλάδας, 1821-1919*. Αθήνα: ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ.
- Λιβιεράτος, Ε. 2011, *Η Ελληνική χαρτογραφική πορεία προς τη Μακεδονία, 1871-1912*, Θεσσαλονίκη: ΦΑΑΘ.
- Livieratos, E. 2013, “Mapping Greece in 19th century”, in author’s academic webpage http://cartography.web.auth.gr/Livieratos/fil/Mapping_GR_19th.html, επίσκεψη 16/12/2014.
- Λιβιεράτος, Ε. 2013, *Ευρωπαϊκή Χαρτογραφία και Πολιτική: Η περίπτωση της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Λιβιεράτος, Ε. 2015, “Χαρτογραφία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα”, στον συλλογικό τόμο του Τμήματος Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του ΑΠΘ προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Μύρωνα Μυρίδη, Θεσσαλονίκη: ΤΑΤΜ-ΑΠΘ.